

ՀՀ ԱՐՏԱՀԱՆՄԱՆ ՆԵՐՈՒԺԸ ԵՎ ՄՐՑՈՒՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Աղասի Թավադյան՝

Բանալի բառեր՝ առևտրային հաշվեկշիռ, կանխատեսում, մրցունակություն, փոխարժեք, պատրաստի արտադրանք:

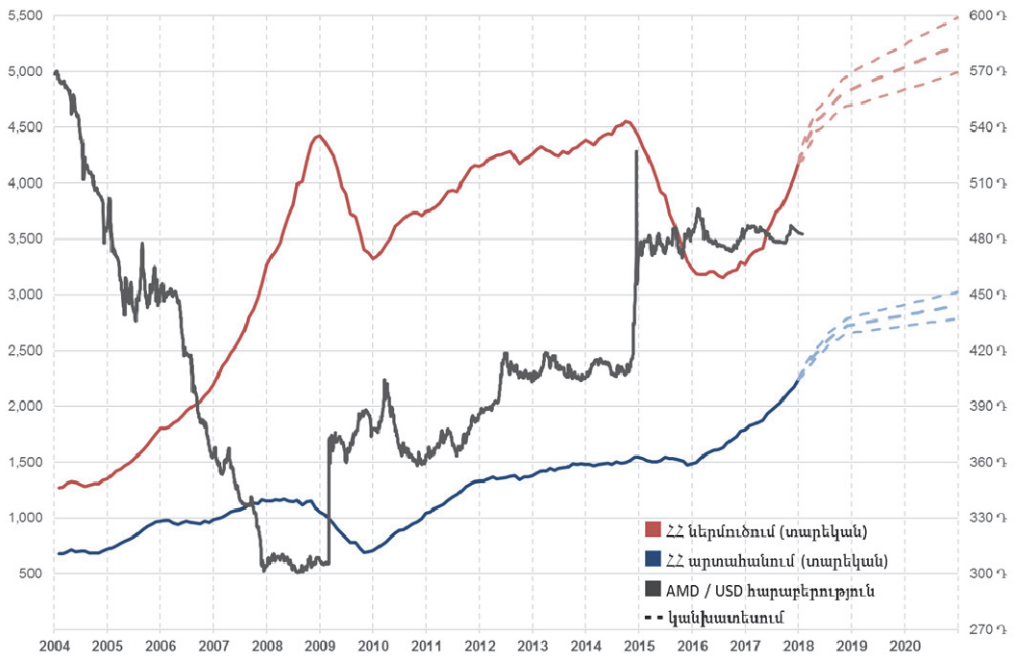
Մրցունակության աստիճանի բարելավումն առաջնահերթ խնդիր է: Այն առաջին հերթին արտահայտվում է ՀՆԱ աճով և առևտրային հաշվեկշռի բարելավմամբ, հատկապես փոքր տնտեսությամբ երկրի համար: ՀՀ արտահանման իրական ներուժը, արտահանման առանցքային ճյուղերը գնահատելու և մրցունակությունը բարելավելու համար անհրաժեշտ է դիտարկել ՀՀ դրամի փոխարժեքի դինամիկայի ազդեցությունն առևտրային հաշվեկշռի վրա:

Փոխարժեքի համեմատական կայունությունն արդյունավետ է, երբ տնտեսությունը գտնվում է հավասարակշռության վիճակում: Եթե, իհարկե, առկա չեն տնտեսությունում կուտակված ճգնաժամային միտումներ, որոնք ի վիճակի են զսպանակի պես մի քանի օրվա ընթացքում էապես փոփոխել փոխարժեքը: Ճգնաժամի պարագայում արհեստականորեն պահպանվող թվացյալ կայուն փոխարժեքի լայն տատանումը մեծ բացասական հետևանքներ է բերում միջնաժամկետ կտրվածքով, որոնք արտահայտվում են հիմնականում արտադրության, բիզնես ակտիվության և առևտրային հաշվեկշռի անկմամբ: Ինչպես երևում է *Գծապատկեր 1*-ից, ՀՀ դրամի փոխարժեքի դինամիկան ունի հիմնականում հակառակ կախվածություն ներմուծում/արտահանում հարաբերությունից: Այսինքն՝ ՀՀ դրամի փոխարժեքի արժեզրկման պարագայում երկարաժամկետ կտրվածքով բարելավ-

* ՀՀ ԿԳՆ Գիտության պետական կոմիտեի «Դրամավարկային քաղաքականության ազդեցության գնահատումը ՀՀ տնտեսության մրցունակության վրա» հետազոտության ղեկավար, ՀՊՏՀ դասախոս, տ.գ.թ.:

վում է առևտրային հաշվեկշիռը: Իսկ կարճաժամկետ կտրվածքով արտահանման և ներմուծման ցուցանիշները փոխարժեքի կտրուկ արժեզրկման դեպքում վատթարանում են: Հատկապես դրամի փոխարժեքի կտրուկ արժեզրկման պարագայում առկա է արտադրական և առևտրային ցուցանիշների անկում մինչև մեկ տարի կտրվածքով: Դրանից հետո գործում է վերականգնողական աճ, որի հետևանքով ոչ միայն վերականգնվում է տնտեսությունը, այլ նաև կրճատվում է ներմուծում/արտահանում բացասական հարաբերակցությունը:

Գծապատկեր 1
ՀՀ փոխարժեքի ազդեցությունն առևտրային հաշվեկշռի վրա¹

Տնտեսական կայունության պայմաններում փոխարժեքի սահուն փոփոխությունն արդյունավետ է միայն այն դեպքում, երբ առկա է առևտրային հաշվեկշռի բարելավման խնդիր: Տվյալ դեպքում փոխարժեքի արժեզրկումը պետք է ունենա հստակ տեսանելի միտում: 2004-2008թթ. ՀՀ դրամի փոխարժեքի 570 դրամից մինչև 305 դրամ սահուն արժևորման պայմաններում տնտեսվարող սուբյեկտները ժամանակ ունեին հարմարվելու նոր

¹ Գծապատկերը և կանխատեսումը կազմված են հեղինակի կողմից, արտահանման և ներմուծման յուրաքանչյուր կետն ամսվա կտրվածքով ներկայացնում է վերջին 12 ամիսների գումարային արժեքը (մլն ԱՄՆ դոլար): Տեղեկատվական աղբյուր՝ cba.am, armstat.am:

իրականությանը: Այս միտումը բացասաբար չանդրադարձավ ՀՆԱ իրական աճի վրա, սակայն, ինչպես երևում է *Գծապատկեր 1*-ից, 2004-2008թթ. փոխարժեքի արժեզրկումը հստակորեն վատթարացրեց առևտրային հաշվեկշռի վիճակը: Ներմուծում/արտահանում հարաբերակցությունն այս ժամանակաընթացքում կտրուկ աճեց՝ 2-ից հասնելով 4 անգամի:

2004 թվականից գրանցվել է ՀՀ դրամի փոխարժեքի՝ ճգնաժամով պայմանավորված 2 կտրուկ արժեզրկում. 2009թ. սկզբին և 2014թ. վերջին: Առաջին ճգնաժամային արժեզրկումը բացասաբար անդրադարձավ և՛ ներմուծման, և՛ արտահանման վրա, 2009թ. դրանք համապատասխանաբար կրճատվեցին 25% և 32.8%: Կարճաժամկետ ընթացքում փոխարժեքի կտրուկ փոփոխությունը բացասաբար է անդրադառնում առևտրային հաշվեկշռի վրա: Նշենք, որ արտահանման կրճատումն ավելի էական էր, սակայն 1 տարի անց արտահանումը և ներմուծումը սկսեցին դրսևորել վերականգնողական աճ: Ներմուծում/արտահանում բացասական հարաբերակցությունը կրճատվեց 4-ից մինչև 3 անգամի, ինչը դրական էր առևտրային հաշվեկշռի բարելավման տեսանկյունից:

2014թ. վերջին գրանցված ՀՀ դրամի փոխարժեքի կտրուկ արժեզրկումը բացասաբար անդրադարձավ առաջին հերթին ներմուծման վրա, 2015թ. ընթացքում այն կրճատվեց 26.8%: Այնուամենայնիվ, արտահանման ցուցանիշը մեծ փոփոխություն չարձանագրեց, ինչը պայմանավորված էր հիմնականում արտահանման ավելի մեծ բազմազանեցմամբ՝ 2009թ. համեմատ: Պետք է նշել, որ տվյալ ճգնաժամային փուլում տեղի ունեցան արտահանման կառուցվածքային փոփոխություններ, արտահանման որոշակի ուղղություններ կտրուկ փոփոխվեցին, սակայն գումարային փոփոխությունը համեմատաբար մեծ չէր: Այդ տարի մեծացավ գումարային մետաղների հանքաքարի արտահանումը դեպի Չինաստան, ի հաշիվ որի արտահանման գումարային ցուցանիշը մնաց համեմատաբար անփոփոխ:

2014թ. վերջին տեղի ունեցած դրամի կտրուկ արժեզրկումից 1 տարի անց և՛ արտահանման, և՛ ներմուծման ցուցանիշները սկսեցին արձանագրել վերականգնողական աճ, իսկ ներմուծում/արտահանում հարաբերակցությունը բարելավվեց՝ դառնալով 1.8: Նշենք, որ մեր կանխատեսումը ցույց չի տալիս տվյալ ցուցանիշի հետագա բարելավում, քանի որ կայուն փոխարժեքի դեպքում ներմուծման և արտահանման ցուցանիշների աճի տեմպերը գրեթե հավասար են: Առևտրային հաշվեկշռի հետագա բարելավման համար անհրաժեշտ է իրականացնել նպատակաուղղված արտահան-

ման աջակցման ռազմավարություն, որը նպաստավոր կլինի առաջին հերթին պատրաստի արտադրանք ապահովող ճյուղերի համար: Նպաստավոր է նաև ՀՀ դրամի փոխարժեքի սահուն արժեզրկումը: ՀՀ դրամի փոխարժեքի սահուն արժեզրկումը ներուժ ունի բարելավելու առևտրային հաշվեկշիռը, ինչպես նաև կարող է նպաստել ներմուծվող ապրանքատեսակները տեղական արտադրությամբ փոխարինելուն:

Արտահանմանն ուղղված քաղաքականության վերանայումը և արդիականացումը առաջնահերթ հիմնախնդիր են: «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության գործունեության 100 օր» փաստաթղթում «Արտահանում» բաժնում ընդգծվում է, որ Հայաստանը, հանդիսանալով փոքր շուկայով երկիր և ունենալով մասշտաբի էֆեկտի բացակայություն, զարգացման մոդելը պետք է կառուցի արտահանմամբ պայմանավորված տնտեսական աճի վրա: Այդպիսի աճն է արտահայտում տնտեսության արդյունավետ բազմազանեցումը և ապահովում երկրի մրցունակության բարձրացումը:

2015 թվականից ապրանքների արտահանում/ՀՆԱ հարաբերությունը դրսևորում է բարելավման միտում՝ 2014թ. 14%-ից հասնելով 20% 2017թ., ինչը ցույց է տալիս ՀՀ տնտեսության արտադրության ներուժի աճը: Սակայն, ըստ մեր կանխատեսման, տվյալ հարաբերության աճը դանդաղելու է և լինելու է 23%-ի շրջանակում: Սա պայմանավորված է հիմնականում նրանով, որ, ըստ կանխատեսման, արտահանման և ՀՆԱ աճի տեմպերը հավասարվելու են: Այս պարագայում ապրանքների արտահանում/ՀՆԱ հարաբերության թիրախային 30% միջակայքին մինչև 2020թ. հասնելու համար անհրաժեշտ է արտահանման քաղաքականության հետագա բարելավում:

Վերջին 3 տարիներին գրանցված՝ ՀՀ դրամի փոխարժեքի (480 դրամի շրջանակում) համեմատական կայուն լինելն արդյունավետորեն է անդրադարձել արտահանման աճի վրա, հատկապես երբ այն գտնվում է վերականգնողական աճի փուլում: Սակայն վերականգնողական աճի դադարումից հետո արտաքին և ներքին ճգնաժամային ազդեցությունների պարագայում անարդյունավետ է փոխարժեքի տվյալ միջակայքում նպատակաուղղված պահպանումը: Ըստ մեր կանխատեսման, առևտրային ցուցանիշների բարձր տեմպով աճն առավել հավանականությամբ կշարունակվի մինչև 2018թ. 3-րդ եռամսյակը: Սա առաջին հերթին պայմանավորված է նրանով, որ մեր տնտեսությունը տեխնոլոգիապես դեռ հազե-

ցած չէ երկարաժամկետ կտրվածքում արտահանման ցուցանիշի այսպիսի աճ ապահովելու համար: Իսկ 2019թ. արտահանման և ներմուծման աճի տեմպը, ելնելով առևտրային հաշվեկշռի դինամիկայից, լինելու է 3-5% շրջանակներում:

2017թ. կտրվածքով արտահանումն առաջին անգամ գերազանցեց \$2 մլրդ-ի սահմանը՝ կազմելով \$2.2 մլրդ: 2017թ. ընթացքում գրանցվել է արտահանման 25% էական աճ, իսկ 2016թ.՝ 17%: 2 տարիների ընթացքում արտահանումն աճել է մոտ 50%, դեպի ԵԱՏՄ նույն ժամանակահատվածում այն ավելի քան կրկնապատկվել է: Գրանցված արտահանման աճը կարևոր գործոն է ՀՀ մրցունակության բարելավման տեսանկյունից, և այն փաստը, որ վերականգնողական աճն առաջին հերթին դրսևորվել է դեպի Ռուսաստան աճով, ցույց է տալիս, որ ԵԱՏՄ-ին անդամակցությունն արդյունավետ է մեր տնտեսության համար, հատկապես արտահանման աճի տեսանկյունից:

Եթե համեմատենք հետխորհրդային տնտեսությունների 2014թ.՝ մինչ ազգային արժույթների փոխարժեքների կտրուկ փոփոխության և 2017թ. առևտրաշրջանառության ցուցանիշը, ապա Հայաստանի Հանրապետությունը միակ պետությունն է, որը գերազանցել է 2014թ. մակարդակը: Սա խոսում է նաև մեր տնտեսության համեմատաբար բարձր առաձգականության մասին:

Առաջնահերթ խնդիր է նաև արտահանման հետագա բազմազանեցումը: Հարկ է օգտագործել ինտեգրացիոն գործընթացների բոլոր հնարավորությունները՝ ապրանքների արտահանումը \$3 մլրդ-ի հասցնելու համար: Նշենք, որ արտահանման նոր թիրախային \$3 մլրդ մակարդակին, ըստ մեր կանխատեսման, հնարավոր է հասնել 2020թ. վերջին:

Դիտարկենք ՀՀ արտահանումը Ռուսաստան, քանի որ Ռուսաստանը ՀՀ հիմնական առևտրային գործընկերն է և ԵԱՏՄ ամենախոշոր տնտեսությունը: ՀՀ արտահանումը Ռուսաստան 2016թ. կազմել է \$374,5 մլն՝ ընդհանուրի 20.9%-ը: Իսկ 2017թ. արտահանումը Ռուսաստան կազմել է \$541,6 մլն՝ ընդհանուրի 24.1%-ը, մեծացել է արտահանման տեսակարար կշիռը: 2016թ. ՀՀ արտահանումը Ռուսաստան աճել է 53%, իսկ 2017թ. արտահանման աճը տվյալ ուղղությամբ եղել է 44.6%: Ինչպես նշեցինք, 2 տարիների ընթացքում ՀՀ արտահանումն աճել է մոտ 50%, իսկ դեպի Ռուսաստան արտահանումն ավելի քան կրկնապատկվել է՝ 2015թ. կազմել է \$256 մլն, իսկ 2017թ. հասել է \$555 մլն-ի:

Գծապատկեր 2

ՀՀ-ից Ռուսաստան արտահանման, ՌԴ ռուբլու և տրանսֆերտների դինամիկան¹

Կա որոշակի կախվածություն նաև դեպի Ռուսաստան արտահանման և ռուսական ռուբլու փոխարժեքի դինամիկայի միջև (Գծապատկեր 2): Ինչպես երևում է գծապատկերից, 2009 և 2014-2015թթ. ճգնաժամերի հետևանքով տեղի ունեցած՝ ռուսական ռուբլու փոխարժեքի կտրուկ արժեզրկումները երկու ժամանակահատվածում էլ բացասաբար են անդրադարձել ՀՀ-ից Ռուսաստան արտահանման վրա:

Վերջին մեկ տարվա ընթացքում ռուսական ռուբլին գտնվել է շուկայական նոր՝ համեմատական կայունության կետում և տատանվում է \$1-ը մոտ 57 ռուբլու շրջանակում: Այն շարունակելու է սահուն կերպով տատանվել տվյալ միջակայքում, և միջնաժամկետ կտրուկ տատանումների հավանականությունը ցածր է: Քանի որ առկա է որոշակի կախվածություն ռուսական ռուբլու փոխարժեքի և ՀՀ-ից Ռուսաստան արտահանման մեջ, ապա սա շարունակելու է դրականորեն ազդել ՀՀ արտահանման վրա:

Ակնառու է նաև ռուսական ռուբլու փոխարժեքի դինամիկայի փոփոխության և ՀՀ եկող տրանսֆերտների կապը, որի դինամիկան որոշակիոր-

¹ Գծապատկերը կազմված է հեղինակի կողմից: ՀՀ-ից Ռուսաստան արտահանման յուրաքանչյուր կետն ամսվա կտրվածքով ներկայացնում է վերջին 12 ամիսների գումարային արժեքը: Տեղեկատվական աղբյուր՝ cba.am, armstat.am:

րեն համեմատական է դեպի Ռուսաստան արտահանման դինամիկայի հետ: Նշենք, որ տրանսֆերտները Հայաստան հիմնականում ստացվում են Ռուսաստանից՝ 63%: 2015թ. տրանսֆերտները գրանցել են կտրուկ անկում՝ պայմանավորված առաջին հերթին ռուբլու փոխարժեքի փոփոխությամբ: Ինչպես երևում է *Գծապատկեր 2*-ից, տրանսֆերտների դինամիկան արդեն գտնվում է վերականգնողական փուլում, 2017թ. գրանցվել է տրանսֆերտների մոտ 7% աճ:

Նկատվում է արտահանման, հատկապես պատրաստի արտադրանքի արտահանման զգալի աճ: Դեպի Ռուսաստան արտահանման աճն ընթանում է առաջանցիկ տեմպերով: Արտահանման աճի մեջ առանցքային դեր ունի դրա կառուցվածքը: Ավելացված արժեքի բարձր տոկոս ունեցող պատրաստի արտադրանքի արտահանման հիմնական հեռանկարը կապվում է Ռուսաստանի հետ: Հարկ է օգտագործել ԵԱՏՄ հնարավորությունները դեպի միության այլ երկրներ նույնպես արտահանման զգալի աճ ապահովելու համար:

Հարկ է նշել, որ գունավոր մետաղների հանքաքարի արտահանման տեսակարար կշիռն ամենամեծն է: 2017թ. ՀՀ արտահանման 25%-ը կազմել է հանքաքարը, որը հումք է, չի հանդիսանում պատրաստի արտադրանք և ունի ցածր ավելացված արժեք: Տվյալ հոդվածի արտահանման հարաբերական կշիռը տարիների ընթացքում աճում է և ունի աճի հետագա միտում: ՀՀ արտահանման բազմազանեցման և բարելավման տեսանկյունից անհրաժեշտ է նաև հանքաքարի խտանյութի վերամշակման իրականացում ՀՀ-ում: Այս միջոցառումը կմեծացնի գունավոր մետաղների արտահանումը, որի ավելացված արժեքն ավելի մեծ է: Մետաղագործության զարգացումը կարող է ստեղծել նոր հարակից ճյուղերի ներդրման հնարավորություններ, որն իր հերթին ունի ՀՆԱ-ն և արտահանումը մեծացնելու ներուժ: Այս տեսանկյունից նպատակահարմար է ՀՀ հարկաբյուջետային քաղաքականության որոշակի ճշգրտում:

Ընդհանուր առմամբ, Հայաստանի Հանրապետությունը համեմատաբար լավ է հակազդել մեր տարածաշրջանում գրանցված 2014-2015թթ. փոխարժեքի կտրուկ արժեզրկմամբ պայմանավորված ճգնաժամին: Սակայն դեռ առկա են բացասական առևտրային հաշվեկշռի բարելավման, արտահանում/ՀՆԱ հարաբերակցության աճի ապահովման, արտահանման ապրանքատեսակների հետագա բազմազանեցման, մեծ ներուժ և բարձր ավելացված արժեք ունեցող պատրաստի արտադրանքի խթանման խնդիրներ:

Մարտ, 2018թ.

ՀՀ ԱՐՏԱՀԱՆՄԱՆ ՆԵՐՈՒԺԸ ԵՎ ՄՐՑՈՒՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Աղասի Թավադյան

Ամփոփագիր

ՀՀ արտահանման ներուժը, առանցքային ճյուղերը գնահատելու և մրցունակության մակարդակը բարձրացնելու համար հողվածում դիտարկվել է ՀՀ դրամի փոխարժեքի դինամիկայի ազդեցությունն առևտրային հաշվեկշռի վրա: Առկա է արտահանման ծավալի էական աճ, սակայն անհրաժեշտ է բացասական առևտրային հաշվեկշռի և արտահանում/ՀՆԱ հարաբերակցության հետագա բարելավում:

Առևտրային հաշվեկշռի բարելավման համար անհրաժեշտ է իրականացնել պատրաստի արտադրանքի արտահանման էական աճի և բազմազանեցման նպատակաուղղված ռազմավարություն: ՀՀ դրամի փոխարժեքը դրական ազդեցություն ունենալու ներուժ ունի առևտրային հաշվեկշռի վրա, ինչպես նաև կարող է նպաստել ներմուծվող ապրանքատեսակները տեղական արտադրությամբ փոխարինելուն:

ЭКСПОРТНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ И ПРОБЛЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ РА

Агаси Тавадян

Резюме

Для оценки экспортного потенциала ключевых отраслей и для повышения уровня конкурентоспособности РА в статье исследовано влияние динамики курса драма на торговый баланс. При существенном росте экспорта необходимо дальнейшее улучшение состояния торгового баланса и соотношения экспорта к ВВП.

Для улучшения состояния торгового баланса необходима разработка стратегии существенного роста экспорта готовой продукции и его диверсификация. Курс драма имеет потенциал позитивного воздействия на торговый баланс, а также может способствовать замещению импортируемых товаров продуктами местного производства.

**THE EXPORT POTENTIAL AND THE COMPETITIVENESS
IMPROVEMENT ISSUES IN RA**

Aghasi Tavadyan

Resume

The article examines the impact of AMD exchange rate fluctuations on the trade balance in order to assess the potential of exports and key industries as well as to increase the level of competitiveness of Armenia. With a significant increase in exports, further improvements in the trade balance and the ratio of exports to GDP is necessary.

To improve the state of the trade balance, it is necessary to develop a strategy for a substantial increase in the export of finished products and for its diversification. The AMD exchange rate has the potential to have a positive impact on the trade balance and can also help substitute local products for imported goods.